

УДК 331.104

А.В. Холодницька, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ИНДИКАТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ****А.В. Холодницкая**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ИНДИКАТИВНАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ
ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ****Alla Kholodnytska**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**INDICATIVE ASSESSMENT OF THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION
OF CHERNIHIV REGION**

У статті здійснено оцінювання якості життя населення Чернігівської області у контексті ключових індикаторів за методологією ЄС European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Ключові слова: *якість життя населення, показники оцінювання якості життя, здоров'я, зайнятість, освіта, сім'я, суспільне життя, житло, безпека, навколишнє середовище, транспорт.*

В статье осуществлена оценка качества жизни населения Черниговской области в контексте ключевых индикаторов по методологии ЕС European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Ключевые слова: *качество жизни населения, показатели оценки качества жизни, здоровье, занятость, образование, семья, общественная жизнь, жилье, безопасность, окружающая среда, транспорт.*

In article provides a detailed analysis of population life quality of Chernihiv region in the context of key indicators for the EU methodology European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Key words: *quality life of the population, indicators to assess the quality of life, health, employment, education, family, social life, housing, safety, environment, transport.*

Постановка проблеми. Головним критерієм і необхідною умовою людського розвитку є підвищення якості життя. Це визначальна мета соціально-економічного розвитку та найважливіший критерій оцінювання ефективності управління економічними процесами та соціальною сферою суспільства. Оцінювання якості життя населення – вагомий інструмент соціально-економічної політики держави, оскільки дозволяє встановлювати її орієнтири; аналізувати поточний рівень соціально-економічного розвитку країни; оцінювати рівень бідності; визначати місце країни на світовому рівні; проводити міжрегіональні порівняння рівня й якості життя населення.

Незважаючи на значні наукові здобутки щодо оцінювання якості життя населення в Україні, цьому питанню не приділяється належної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, які досліджують проблеми якості життя населення, можна виділити Е.М. Лібанову, О.М. Гладун, Л.С. Лісогор [3], В.М. Жеребіна [6], В.Г. Никифоренко [7] та інших.

В їхніх роботах концептуально досліджуються умови, що впливають на якість життя населення, відзначається тісний зв'язок із рівнем життя, параметрами соціально-економічного розвитку країни, пропонуються різноманітні методики її оцінювання з урахуванням міжнародного досвіду та національних особливостей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведені наукові дослідження мають велике теоретичне та практичне значення, однак у більшості з них недостатньо приділяється увага питанням аналізу якості життя населення, виявленню ключових факторів, які впливають на зміну показників якості життя. Дискусійними залишаються питання щодо вибору системи показників оцінювання якості життя людей.

Мета статті. Метою статті є систематизація та оцінювання індикаторів якості життя населення Чернігівської області з використанням методології ЄС European Foundation for the Improvement of Living and Working.

Виклад основного матеріалу. Розробити напрямки підвищення якості життя населення не можливо без урахування сукупності факторів, що формують її на всіх рівнях управління. Відбір і дослідження факторів формування якості життя населення дасть змогу глибше пізнати природу цього явища, з'ясувати рушійні сили її формування, визначити основні завдання та розробити ефективні заходи з підвищення якості життя населення [3].

Поліпшення якості життя населення може бути забезпечено завдяки використанню сформованої системи індикаторів оцінювання та розробленню методичних підходів до її вимірювання. Це сприятиме визначенню найбільш проблемних сфер та прийняттю ефективних управлінських рішень щодо її поліпшення.

Процес ринкових трансформацій свідчить про значну залежність рівня довіри громадян до владних інститутів від успіху реформ на шляху забезпечення високої якості життя населення. Саме тому поступово актуалізуються питання розроблення системи оцінювання якості життя населення, що передбачає формування системи індикаторів, які комплексно відображають об'єктивні та суб'єктивні характеристики цього багатокомпонентного поняття.

Щодо сутності поняття «якість життя» населення, у науковому співтоваристві досі немає одностайної думки. У сучасних наукових публікаціях досить чітко проявляється тенденція застосування суб'єктивістського, об'єктивістського й комбінованого підходів до визначення сутності якості життя.

За суб'єктивного підходу якість життя розглядають як рівень задоволеності людини своїм життям за її власною суб'єктивною самооцінкою.

Об'єктивістський підхід трактує його як поняття, що відображає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, що вимірюється з використанням певних об'єктивних показників.

Комплексний підхід забезпечує поєднання суб'єктивного й об'єктивного оцінювання якості життя.

Отже, якість життя – це комплексне поняття, яке у порівнянні у просторі й часі формі відображає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, оцінюване як за рівнем задоволеності людини своїм життям за її власною суб'єктивною самооцінкою, так і вимірюване компетентними й інформованими фахівцями за набором об'єктивних показників [7].

Якість життя – це характеристика суспільного економічного та соціального добробуту населення [9].

Термін «якість життя» використовується дуже широко, але він не має загальновищаної формалізованої структури і стандартного набору індикаторів. Пріоритети залежать від потреб людей, тісно пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку країн і регіонів, а також від можливості і джерел отримання достовірної інформації. Тому в різних міжнародних індексах використовуються різні критерії і різна методика розрахунку [3].

Аналіз національних підходів у різних країнах світу засвідчив достатню гнучкість і пристосованість більшості методик до особливостей розвитку тієї чи іншої країни. Багато методик передбачає можливість вимірювання якості життя на регіональному рівні. Водночас напрями, за якими здійснюється аналіз, більшою чи меншою мірою універсалізовані і наближені до міжнародних систем оцінок. Це дозволяє залучати до оцінювання міжнародний контекст і хоча б частково здійснювати порівняння між країнами. Дотепер немає єдиного підходу до оцінювання якості життя населення. Тому розглянемо найбільш поширені у світі методики, які були систематизовані авторським колективом у аналітичній доповіді «Вимірювання якості життя в Україні» (2013 р.) [3].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Загальна методологічна концепція стандартів і якості життя (Standard of Living and Quality of Life) використовується для оцінювання суспільного прогресу в різних країнах, зокрема: рівня життя та якості життя. Ця методологія не має чіткого переліку показників для оцінювання й застосовується довільно, тоді як для міжнародних порівнянь вона може використовуватися точково і частково [6].

Методологія Economist Intelligence Unit (підрозділу The Economist Group) передбачає розрахунок Індексу якості життя для 111 країн світу за регресійною моделлю, яка переважно (на 80 %) заснована на результатах соціологічних опитувань. Поряд із суб'єктивними оцінками якості життя, одержаними за результатами опитувань респондентів різного віку, що ранжували ступінь задоволеності різноманітними сферами якості життя за 5-баловою шкалою, у цій методології враховано окремі об'єктивні детермінанти. Найбільшу увагу приділено розрахункам ВВП на душу населення за паритетами купівельної спроможності [3].

Методологія International Living (Ірландія) оцінювання якості життя населення використовується для дослідження прогресу у 190 країнах світу. Відповідно до цієї методики розраховуються індекси за дев'ятьма основними напрямками: прожитковий мінімум (вартість життя); культура; економіка; навколишнє середовище; свобода; здоров'я; інфраструктура; безпека і ризик; клімат. Можливий максимальний бал за кожним критерієм становить 100. Щорічно публікується світовий рейтинг [3].

Методологія ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку) ґрунтується на інноваційній платформі Better Life Initiative, що презентує результати оцінювання якості життя безпосередньо громадянами 34 країн в інтерактивному режимі за такими основними напрямками: доходи, праця, баланс праці та відпочинку, здоров'я, освіта, житлові умови, громада, участь у суспільному житті, навколишнє середовище, безпека, задоволеність життям. Вона передбачає конструювання індивідуальних індексів якості життя кожним респондентом, який згодився взяти участь в інтерактивному опитуванні [9].

Методологія ЄС передбачає здійснення моніторингу якості життя населення у країнах ЄС Європейським фондом з питань покращення життя та умов праці (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions), який заснований у 2000 році (Дублін, Ірландія) [3].

Варто зазначити, що національна система індикаторів якості життя населення в Україні максимально наближена до діючої методики, розробленої ЄС. А тому далі розглянемо сучасний стан якості життя населення Чернігівської області з використанням згаданої методики.

1. Здоров'я, для оцінювання якого пропонуються такі індикатори, як:

– Очікувана тривалість життя при народженні.

Середня очікувана тривалість життя при народженні становить, за даними 2014 року, 70,1 років, у тому числі у чоловіків – 63,9, а у жінок – 76,4 років. У середньому по країні цей показник становить 68,25 років, що ставить її на 122-е місце серед країн-членів ООН та на 150-е місце у світі [5].

– Стан здоров'я.

За кількістю вперше зареєстрованих випадків на першому місці знаходяться хвороби органів дихання – 49,04 %, на другому – травми та отруєння – 7,57 %, на третьому – хвороби системи кровообігу – близько 6 % [4].

– Паління, вживання спиртних напоїв.

За оцінками експертів, ризику виникнення захворювань через паління у чоловіків становить 49,5 %, у жінок – 13,5 %. Вживання спиртних напоїв спричиняє ризику виникнення захворювань у чоловіків на 45,3 %, а у жінок – на 16,6 %.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– Дитяча смертність.

Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року (на 1000 народжених живими) у Чернігівській області з початку 2015 року становить 8,0. Кількість померлих дітей у віці до 1 року становить 44 особи. Для порівняння у 2014 році померло 80 дітей у віці до 1 року [4].

– Надмірна або знижена маса.

Надмірна вага у жінок на 37,4 % провокує виникнення супутніх захворювань, а нерациональне харчування – 46,4 %. У чоловіків ці показники дещо нижчі та становлять 25,7 та 35,1 % відповідно.

– Хронічні захворювання.

– Задоволеність системою охорони здоров'я.

– Витрати на охорону здоров'я.

Витрати на охорону здоров'я поступово зростають та у звітному році становили 4,6 % у структурі сукупних витрат одного середньостатистичного домогосподарства. Це обумовлено значним подорожчанням ліків, а також напруженою ситуацією у країні.

– Якість медичних послуг та ін.

За результатами вибіркового дослідження доступності та якості медичних послуг з'ясовано, що більшість респондентів за 5-баловою шкалою оцінки виставили «3» та «4» бали, що свідчить про непогані показники діяльності місцевих закладів охорони здоров'я [5].

2. Зайнятість.

Серед індикаторів оцінки зайнятості варто оцінити:

– Рівень зайнятості.

У Чернігівській області рівень зайнятості населення за даними з початку 2015 року становить 63,2 % проти 63,6 % у 2014 році [4].

– Рівень безробіття.

У 2015 році становить 12,4 %, що на 0,3 % більше ніж у попередньому році. Навантаження на одне робоче місце у 2015 році зросло з 9 до 14 осіб [4].

– Тривалість пошуку роботи.

За даними Головного управління статистики в області за останні роки склалася тенденція пошуку роботи в середньому від 5 до 6 місяців [4].

– Рутинна робота.

– Робота у стислі терміни.

– Задоволеність роботою.

– Вірогідність втрати роботи.

В області відзначається висока вірогідність втрати роботи, що викликане, в першу чергу, структурними зрушеннями в економіці області, згортанням виробництв, закриттям нерентабельних підприємств малого та середнього бізнесу.

– Кількість годин роботи на тиждень.

Незважаючи на законодавчо встановлені норми тривалості робочого часу, часто спостерігається їх недотримання. Особливо це стосується роботи у приватних підприємствах, де часто спостерігається підвищена тривалість часу роботи за день/тиждень. У промислових підприємствах області, навпаки, часто вимушені переходити на скорочену тривалість робочого тижня, що викликане недостатнім фінансуванням, скороченням обсягів виробництва тощо.

– Втома після роботи.

– Важливість роботи та інші.

3. Деривації за доходами, зокрема:

– Нерівність розподілу доходів.

– Труднощі зведення кінців з кінцями.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Неспроможність планово сплачувати рахунки.
- Ризик бідності.
- Задоволеність рівнем життя.
- Очікуваний фінансовий стан домогосподарства та інші.

За всіма переліченими індикаторами в області спостерігається невтішна картина, що викликане нижчим рівнем оплати праці порівняно з іншими регіонами, високим рівнем безробіття, значним подорожчанням продуктового набору споживчого кошика, зростанням комунальних тарифів.

4. Освіта.

- Охоплення вищою освітою.
- Державні витрати на освіту.
- Задоволеність освітою.
- Якість системи освіти.

У Чернігівській області функціонує два потужні національні університети, є коледжі, технікуми та училища, що готують фахівців для різних галузей народного господарства. Ключовими пріоритетами реформування системи освіти є її демократизація, підвищення фундаментальності, використання найновіших технологій навчання, інтеграція різних форм і систем навчання. Висококваліфікований склад науково-педагогічних кадрів дозволяє учням та студентам отримати високі професійні знання.

Більшість студентів, прийнятих до вищих навчальних закладів, становлять особи, яких зараховано для навчання на контрактній основі. До 2015 року більшість абітурієнтів віддавали перевагу вищій освіті, проте починаючи з поточного року вдалося збільшити кількість вступників до коледжів та технікумів. Це було викликане помітним подорожчанням вартості навчання у вишах. Чотири навчальні заклади області здійснюють підготовку аспірантів.

За даними Державної служби статистики, чисельність студентів у розрахунку на 10000 населення України становить 393 особи.

5. Сім'я.

Індикаторами для оцінювання цього показника є:

- Рівень розлучень.

Кількість зареєстрованих розлучень у минулому році становить 3,0 у розрахунку на 1000 осіб наявного населення області.

- Коефіцієнт шлюбності.

Кількість зареєстрованих шлюбів за даними 2014 року – 6,4 в обчисленні на 1000 осіб наявного населення [4].

- Сім'ї, що складаються з однієї людини.
- Задоволеність сімейним життям.
- Неповні сім'ї (в області досить висока частка).
- Вік жінки при народженні першої дитини.

Коефіцієнти народжуваності за віком матері найвищий у віці 20–24 років – 80,8 та 25–29 років – 79,6 в розрахунку на 1000 жінок відповідного віку [4].

- Догляд за хворими, інвалідами та людьми похилого віку.
- Справедливий розподіл сімейних обов'язків та ін.

6. Суспільне життя.

- Контакти з сусідами.
- Зустрічі з друзями або родичами.

Перші два індикатори дають суб'єктивну оцінку, оскільки у кожного жителя області ця складова суспільного життя складається по-різному, а тому в межах цього дослідження неможливо об'єктивно їх оцінити.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– Діяльність у політичній чи благодійній організації.

За період 2013–2015 рр. помітно розширилася діяльність громадських та благодійних організацій, волонтерських центрів.

– Належність до релігійної організації.

– Відвідування церкви.

У зв'язку зі зміною стереотипів мислення суспільства, складною соціально-політичною ситуацією у країні все більше людей відвідує церкву.

– Довіра до представницької демократії (поступово знижується).

– Довіра до людей (індекс довіри людям має тенденцію до зниження).

– Задоволеність суспільним життям (більшість населення області не задоволені).

– Участь у голосуванні на виборах (з кожними наступними виборами частка осіб, які взяли участь у голосуванні, поступово знижується та становить менше половини виборців).

7. Житло.

– Пряма власність житла.

– Кількість людей у кімнаті.

– Проблеми з житлом.

Проблема забезпечення житлом в області стоїть досить гострою. Так, наприклад, у 2014 році на квартирному обліку перебувало 16 600 сімей, а отримали житло лише 92 [4].

– Оренда житла.

На жаль, через неможливість самостійно придбати житло у зв'язку з його дуже високою вартістю багато молодих сімей вимушені орендувати житло. Прикро, що через недостатність бюджетного фінансування підприємств для будівництва житла працівникам та неієвість державних механізмів компенсації вартості придбання житла молодь вимушена десятками років жити в орендованих квартирах.

– Власність житла за іпотекою.

– Ускладнення з оплатою житла.

Через значне подорожчання комунальних послуг багато людей літнього віку та сімей з низькими доходами не можуть своєчасно та повною мірою оплатити рахунки.

– Задоволеність житлом.

– Середні витрати на житло.

Питання середніх витрат на житло не можна трактувати однозначно, оскільки все залежить від типу житла, а також від того, чи воно власне, чи орендоване, чи знаходиться в іпотеці. Але можна чітко стверджувати, що у 2015 році вони зросли дуже помітно. Українці все більше коштів віддають на оплату комунальних послуг. Нині для оплати «комуналки» із сімейного бюджету половина громадян виділяє майже 60 % доходів. Відповідне опитування проходило у період з 12 по 19 жовтня 2015 р.

За його результатами виявилось, що більшість респондентів (58 %) віддають за оплату комунальних послуг до 50 % заробітку.

На послуги ЖКГ припадає третина доходів у 22 % громадян. Лише 12 % опитаних сплачує (як і має бути) не більше 15 % від сімейного доходу. При цьому 2 % респондентів за комунальні послуги віддають 10 %, решту за них доплачує держава. І 6 % українців за послуги ЖКГ взагалі не сплачують [1].

– Отримання допомоги на житло та ін.

8. Навколишнє середовище.

Чернігівську область не можна охарактеризувати як край зі сприятливою екологією. Незважаючи на значні можливості природного ресурсного забезпечення, через неналежне їх використання спостерігаються негативні тенденції, зокрема: забруднення водойм, нераціональне використання лісових ресурсів, загоряння сухої трави та торфо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вищ, пожежі на сміттєзвалищах, викиди у повітря забруднюючих речовин та ін. Все це у свою чергу негативно впливає на стан здоров'я та працездатність населення.

За даними статистичних органів, у 2014 році на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами Чернігівської області було витрачено 223,2 млн грн. Із загальної кількості витрат на охорону навколишнього природного середовища 198,7 млн грн (або 89 %) становили поточні витрати, 24,5 млн грн (або 11 %) – капітальні інвестиції, у тому числі 23,9 млн грн – інвестиції в основний капітал, 0,6 млн грн – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання [4].

9. Транспорт.

- Безпека дорожнього руху (аварії).
- Скарги на транспортний графік.
- Якість громадського транспорту.
- Володіння автомобілем, домогосподарства, які не можуть дозволити собі автомобіль.

В області, як і скрізь по Україні, відбувається значна кількість ДТП, у тому числі і таких, що призводять до летальних наслідків. Громадський транспорт функціонує належним чином, втім потребує значних вкладень у ремонт та оновлення транспортних засобів. Проблемним залишається питання щодо компенсації перевізникам вартості проїзду пільгових категорій громадян.

10. Безпека.

- Грабежі, крадіжки, напади й погрози.
- Злочинність та вандалізм.
- Випадки корупції.
- Сексуальні злочини.
- Довіра до міліції/поліції.
- Довіра до судової системи.

Починаючи з 2007 року кількість виявлених злочинів стрімко зростає (з 7393 – у 2007 році до 10429 – у 2014 році) [4]. Через те, що значна частина правопорушень залишається нерозкритими, довіра людей до правоохоронних органів поступово знижується.

11. Відпочинок.

- Час, витрачений на сімейні заходи, соціальні заходи, відпочинок, волонтерську роботу чи політичну діяльність, спорт.
- Нестача часу на захоплення та інтереси.
- Участь молоді у творчій діяльності та спорті.

За цими індикаторами неможливо дати однакову відповідь, оскільки кожна особа індивідуальна та планує свій час по-різному. Все залежить від особистих вподобань, наявності вільного часу, особистого потенціалу.

12. Задоволеність життям.

- Рейтинг політичної системи (поступово знижується).
- Напруженість у відносинах між працівниками і керівництвом.
- Задоволеність життям.
- Щастя. За даними моніторингу індексу щастя, Україна займає 100-е місце у світі.
- Оптимізм.

Незважаючи на складні часи, більшість населення області вірить у краще та не втрачає оптимізму.

- Напруженість у відносинах між різними етнічними групами.
- Напруженість стосунків між молодими і літніми людьми.
- Якість соціальних послуг (потребує подальшого реформування та вдосконалення).

Висновки і пропозиції. Отже, за результатами проведених досліджень можна зробити висновки, що якість життя переважної більшості населення Чернігівської області знаходиться на низькому рівні. Це викликано певними факторами: соціально-політичною ситуацією у країні, рівнем соціально-економічного розвитку області, станом ринку праці, соціальними комунікаціями, станом природного середовища та місцевої інфраструктури та іншими, про які йшла мова вище.

Для підвищення рівня життя населення доцільно більш чітко встановлювати ключові орієнтири соціальної політики на рівні держави, розробляти та впроваджувати соціально орієнтовані програми на місцевому рівні. Необхідно забезпечити дієвий механізм, який би враховував можливості державних і муніципальних преференцій з рівнем ефективності соціально-трудова відносин на конкретному підприємстві.

Варто звернути увагу на оздоровлення морального клімату в суспільстві, подолання корумпованості, забезпечення законності й правопорядку, відновлення довіри до правоохоронних органів та до влади. Кожному громадянину варто прикладати максимум зусиль для повноцінної реалізації особистого трудового потенціалу, переглянути власні стереотипи мислення, ставлення до навколишнього природного середовища, до оточуючих, не втрачати оптимізму та віри в щасливе майбутнє.

Список використаних джерел

1. *Більше* половини доходів українців йде на оплату «комуналки» – опитування Україна комунальна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jkg-portal.com.ua/ua>.
2. *Боярчук Л. В.* Забезпечення ефективного управління роботою служби зайнятості України в умовах невизначеності / Л. В. Боярчук, А. В. Холодницька // Вісник ХНТУСГ ім. Петра Василенка. – 2015. – Вип. 162. – С. 107–113.
3. *Вимірювання* якості життя в Україні : аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор та ін. – К., 2013. – 48 с.
4. *Головне управління статистики у Чернігівській області* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernigivstat.gov.ua/statdani>.
5. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/dcz.gov.ua>.
6. *Жеребин В. М.* Індикатори якості життя населення / В. М. Жеребин // Вопросы статистики. – 2012. – № 3. – 88 с.
7. *Никифорова В. Г.* Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика : монографія / В. Г. Никифорова. – Одеса, 2012. – 316 с.
8. *Офіційний сайт видання International Living* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internationalliving.com/2010/12/quality-of-life-2011/>.
9. *Ратушняк Т. В.* Моніторинг якості життя населення в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Ракушняк // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2014. – № 10. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=767>.